

NOTA 819

juli 1974

t voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding
Wageningen

NN31545.0819

DE HERSTRUCTURERING VAN DE LANDBOUW
IN EEN AANTAL EUROPESE LANDEN

ir. C.G.J. van Oostrom en ing. L.W. Vink

BIBLIOTHEEK
STARRINGGEBOUW

Nota's van het Instituut zijn in principe interne communicatiemiddelen, dus geen officiële publikaties. Hun inhoud varieert sterk en kan zowel betrekking hebben op een eenvoudige weergave van cijferreeksen, als op een concluderende discussie van onderzoeksresultaten. In de meeste gevallen zullen de conclusies echter van voorlopige aard zijn omdat het onderzoek nog niet is afgesloten. Bepaalde nota's komen niet voor verspreiding buiten het Instituut in aanmerking.

263136 *

INHOUD

	Blz.
INLEIDING	1
ENIGE OPMERKINGEN TEN AANZIEN VAN DE STRUCTUUR VAN DE LANDBOUW IN DE DIVERSE LANDEN	1
Algemeen	1
De bedrijfsgrootte	2
De intensiteit van het grondgebruik	4
Het inkomen in de landbouw	7
DE LANDBOUW-POLITIEKE MAATREGELEN	10
Algemeen	10
Beknopt overzicht van steunmaatregelen	11
MAATREGELEN TER VERBETERING VAN DE LANDBOUWSTRUCTUUR	13
Frankrijk	13
Engeland	14
Zweden	15
Duitsland	16
Polen	18
SAMENVATTING	19
LITERATUUR	21

INLEIDING

Op 15, 16 en 17 september 1973 werd in Italië een internationale conferentie gehouden over de herstructuering van de landbouw. De deelnemende landen waren: Engeland, Frankrijk, Duitse Bondsrepubliek, Polen, Zweden, Spanje en Nederland. Op deze conferentie kwamen enige gegevens beschikbaar over de huidige situatie van de landbouw in deze landen, de ontwikkeling hiervan en de perspectieven voor de toekomst. De hierbij gevoerde politiek door de overheid kwam eveneens ter sprake. Het leek nuttig om te proberen de belangrijkste gegevens van deze landen samen te vatten, zodat een overzicht kan worden verkregen van de herstructuering van de landbouw in een belangrijk deel van Europa.

In het navolgende zal eerst een korte beschrijving van de actuele situatie in de landbouw worden gegeven, waarbij terwille van de beknoptheid niet elk land apart zal worden beschouwd. Vervolgens zal een resumé worden gegeven van de gevoerde politiek door de centrale overheden. Hierbij zal het vooral gaan om de politiek met betrekking tot de landbouwstructuur. Tenslotte zal zo mogelijk ook iets worden gezegd over mogelijke toekomstige ontwikkelingen zoals die in de verschillende landen worden verwacht.

ENIGE OPMERKINGEN TEN AANZIEN VAN DE STRUCTUUR VAN DE LANDBOUW IN DE DIVERSE LANDEN

Algemeen

Gezien de grote verschillen in oppervlakte landbouwgrond in de diverse landen van West-Europa en de vaak grote verscheidenheid in

landbouwstructuur in verschillende gebieden van hetzelfde land, is getracht enkele gegevens per regio weer te geven. Hierbij zijn Nederland en België elk als één gebied beschouwd, omdat deze landen in oppervlakte niet of nauwelijks groter zijn dan een provincie in de meeste andere landen. In Duitsland vallen de grenzen samen met de 'Länder', in Italië met de verschillende provincies, maar in Frankrijk, Spanje en Zweden zijn afzonderlijke landbouwgebieden bekend waarover(schaars)statistisch materiaal bekend is. In het Verenigd Koninkrijk kon alleen maar een splitsing in vier gebieden worden gemaakt namelijk Engeland, Schotland, Wales en Noord Ierland. Van Denemarken tenslotte waren ook alleen vergelijkbare gegevens voor het gehele land te krijgen.

De bedrijfsgrootte

In fig. 1 is de gemiddelde bedrijfsgrootte per gebied weergegeven. Hierbij moet worden opgemerkt dat het hierbij gaat om de oppervlakte landbouwgrond; bos, heide, water etc. zijn dus uitgesloten. De oppervlakte zogenaamd 'rough grazing' land is niet opgenomen. Wanneer dit wel gebeurde zou de gemiddelde oppervlakte in Spanje en Engeland nog gunstiger worden. In Zweden (vooral in Noord-Zweden) speelt de bosbouw een grote rol, zodat hier de gemiddelde oppervlakte landbouwgrond eigenlijk een te ongunstig beeld geeft.

Het overzicht laat zien dat de grootste gemiddelde oppervlakte per bedrijf in Noord Frankrijk wordt aangetroffen (meer dan 30 ha). Ook Engeland, Sleeswijk Holstein, Zuid-Zweden, Midden- en Zuid-Spanje komen gunstig naar voren. In Italië daarentegen komen nogal wat gebieden voor met een zeer kleine gemiddelde bedrijfsgrootte. Bedacht dient te worden dat hier de tuinbouw vaak een grote rol speelt, maar niettemin is de situatie in Italië waarschijnlijk het meest ongunstig. In Zuid- en Midden-Spanje komen echter ook veel kleine bedrijven voor, maar daarnaast ook grote aantallen zeer grote landgoederen, waardoor het beeld weer gunstig wordt beïnvloed. In het gebied langs de rivier de Rijn in Duitsland en Frankrijk blijken over het algemeen ook veel kleine bedrijven voor te komen.

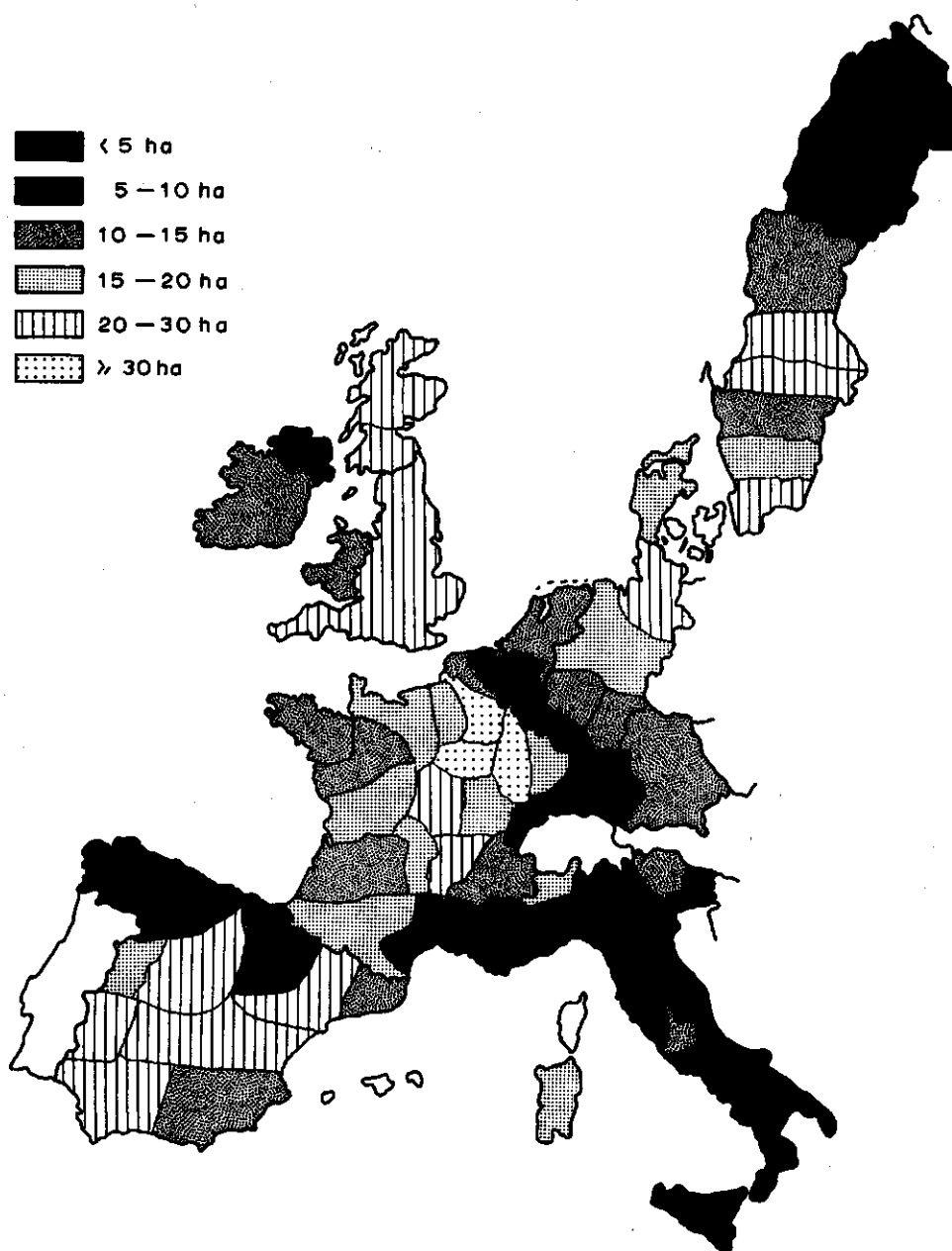

Fig. 1. De gemiddelde oppervlakte cultuurgrond per landbouwbedrijf in enige West-Europese landen in 1961

Tabel 1 geeft een indruk van de veranderingen in bedrijfsgrootte gedurende de periode 1961 tot 1970 in een aantal landen.

Tabel 1. Veranderingen in bedrijfsgrootte in procenten van de oorspronkelijke oppervlakte gedurende de periode 1961-1970
(alleen bedrijven met een oppervlakte groter dan 1 ha)

L a n d	Toename bedrijfsgrootte in procenten	Gemiddelde bedrijfsgrootte in 1970
Nederland	28	13,0
België	34	11,6
Frankrijk	20	21,0
Duitsland (West)	22	11,7
Italië	10	7,7
Verenigd Koninkrijk	43	40,2
Denemarken	32	21,2
Ierland	23	17,7

In alle landen is de oppervlakte cultuurgrond per bedrijf sterk toegenomen. Engeland loopt wat dit betreft voorop, terwijl in Italië de toename het geringst is. Dit is in zoverre merkwaardig dat juist in Engeland de bedrijfsgrootte ook in 1961 al vrij gunstig was en de bedrijven in Italië gemiddeld de kleinste oppervlakte per bedrijf hadden. De slechte alternatieve werkgelegenheidsmogelijkheden in Italië zijn hier ongetwijfeld debet aan.

De intensiteit van het grondgebruik

Naast de bedrijfsgrootte uitgedrukt in hectaren is ook de intensiteit van het grondgebruik van belang om een indruk te krijgen van de landbouwstructuur. De moeilijkheid hierbij is dat hierover de gegevens nog veel schaarser zijn. Het bleek dan ook niet mogelijk om voor Spanje en Zweden betrouwbare, vergelijkbare gegevens te krijgen. Voor het Verenigd Koninkrijk konden geen gegevens per gebied worden verkregen, zodat hier moest worden volstaan met één cijfer voor het gehele land. Fig. 2 geeft een indruk voor de bruto toegevoegde waarde van de landbouw in 1968, uitgedrukt in guldens per hectare. Belangrijk

hierbij is dat het gaat om de totale landbouwproduktie, dus inclusief de zogenaamde niet grondgebonden produktie.

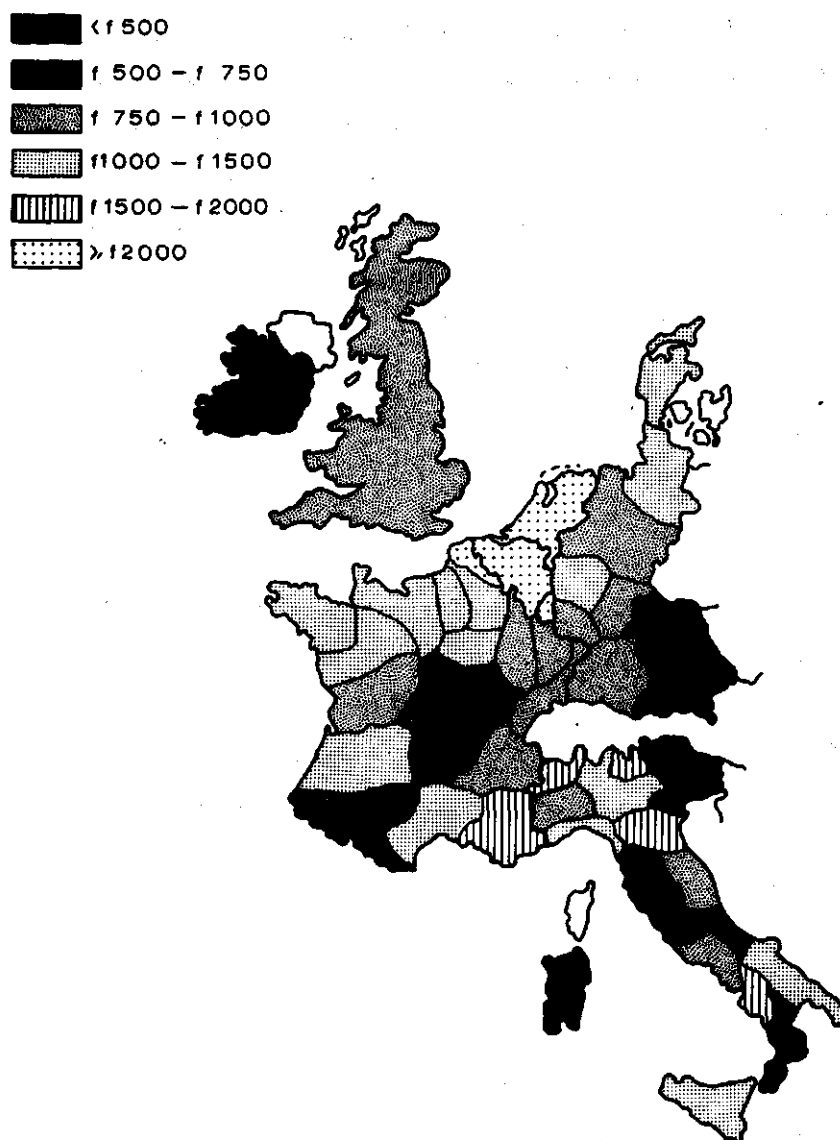

Fig. 2. Bruto toegevoegde waarde tegen marktprijzen (gld/ha) van de landbouw in enige West-Europese landen in 1968

Zeer intensief blijkt de landbouw in Nederland en België te zijn. Daarnaast komen gebieden met veel tuinbouw uiteraard sterk naar voren, bijvoorbeeld Campanië in Zuid-Italië, de Povlakte in Noord-Italië en de Provence in Zuid-Frankrijk.

Verder nemen Noord-Frankrijk, Noord-Duitsland en Denemarken een tussenpositie in (veel varkenshouderij). Een uitgesproken lage toegevoegde waarde per hectare vinden we in Ierland, Sardinië en ook in Midden-Italië.

Voor de landen van de (uitgebreide) E.E.G. konden aanvullende gegevens worden verkregen ten aanzien van het grondgebruik. Hieruit blijkt dat sinds de E.E.G. tot stand kwam in al deze landen sprake is van een achteruitgang van de oppervlakte cultuurgrond. In België is deze areaalvermindering relatief het sterkst. Opvallend is dat deze vermindering voor de E.E.G. als geheel moet worden gezocht in de peulvruchten, de hakvruchten en de voeder- en groenbemestingsgewassen. De oppervlakte granen bleef ongeveer gelijk, terwijl het areaal blijvend grasland en tuinbouw nog een uitbreiding onderging.

In alle landen was sprake van een sterke uitbreiding van de dierlijke produktie. Zo steeg de produktie van vlees in de periode 1962-1970 in de hele E.E.G. met 60 %, het aantal varkens nam met eveneens 60 % toe. Daarentegen steeg het aantal stuks rundvee met slechts 12 %, terwijl ook de pluimveestapel maar matig werd uitgebreid. In Duitsland en Italië neemt de laatste jaren de rundveestapel duidelijk af. Fig. 3 geeft de gemiddelde bruto-opbrengst per ha cultuurgrond weer voor de sectoren akkerbouw en veehouderij afzonderlijk. Nederland is hierbij het land met de hoogste hectare-opbrengsten.

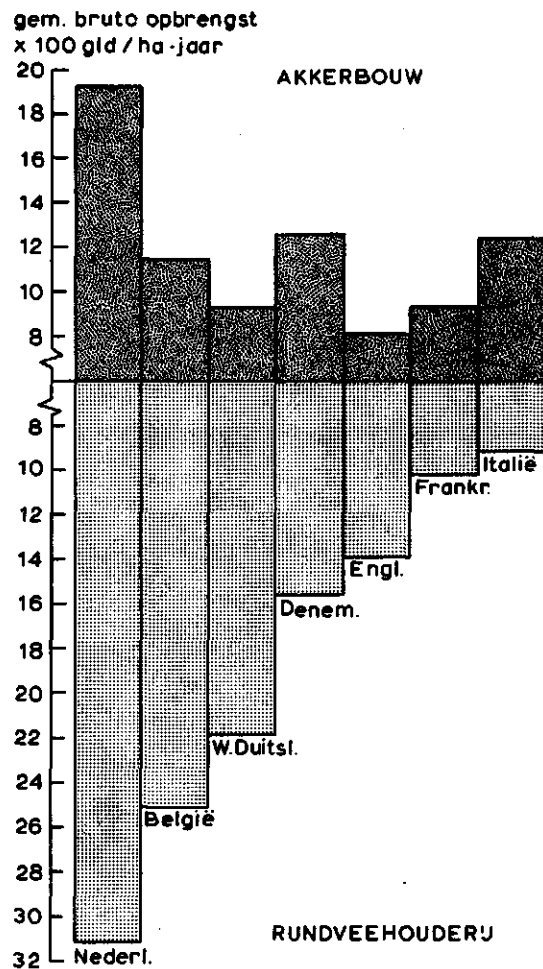

Fig. 3. De gemiddelde bruto-opbrengst per ha akkerbouw respectievelijk rundveehouderij in enige West-Europese landen in 1970

Het inkomen in de landbouw

Zeer veel politieke maatregelen van na de 2e wereldoorlog hebben ten doel het inkomen in de landbouw op te vijzelen tot een peil dat bevredigend wordt gevonden. Hierbij worden uiteraard vaak vergelijkingen getrokken met inkomens buiten de sector landbouw.

Tabel 2 geeft een overzicht van de situatie in de landbouw in de oude E.E.G. landen en in Engeland en Denemarken. Helaas was het hier niet mogelijk enigszins betrouwbare gegevens van andere landen te krijgen.

Tabel 2. Arbeidsgebruik en inkomen in de sector landbouw voor enige West-Europese landen in 1970

	Nederland	België	West-Duitsland	Denemarken	Engeland	Frankrijk	Italië
Aantal manjaren x 1000	273	158	1467	170	653	1890	2358
Aantal bedrijven > 1 ha x 1000	164	130	1083	139	308	1422	2175
Aantal manjaren per bedrijf	1,7	1,2	1,4	1,2	2,1	1,3	1,1
Bruto-productie waarde x f 1000,- per manjaar	45,4	41,6	25,6	30,8	35,0	25,4	16,1
Netto toegevoegde waarde x f 1000,- per manjaar	21,0	21,2	11,8	19,6	14,1	15,3	11,3
Aantal agrariërs als % van beroepsbevolking	6,0	4,1	5,5	7,3	2,5	9,2	12,6
Bruto toegevoegde waarde als % van nationaal bruto-inkomen	5,6	4,2	3,5	6,8	2,6	6,6	9,8
Inkomenspariteit van de landbouw	0,93	1,02	0,64	0,93	1,04	0,72	0,78

De derde regel in de tabel geeft de hoeveelheid arbeid weer die gemiddeld per bedrijf per jaar beschikbaar is. Dit is dus tevens een maat voor de bedrijfsgrootte. We zien dat ook volgens deze maatstaf Engeland gemiddeld de grootste bedrijven heeft. Op de tweede plaats komt Nederland, terwijl dit land bij de vergelijking van de gemiddelde oppervlakte cultuurgrond pas op de vierde plaats staat. Dit duidt ook op intensief gebruik van de beschikbare cultuurgrond. Duidelijk blijkt uit deze cijfers dat de grote massa van de bedrijven éénmans-bedrijven zijn, vooral wanneer men bedenkt dat op éénmansbedrijven gemiddeld 1,2 à 1,3 manjaren aan arbeid beschikbaar is doordat de boer overwerk verricht en zijn vrouw en/of kinderen in drukke perioden vaak meewerken.

De waarde van de produktie uitgedrukt in guldens per manjaar is het hoogst in Nederland, op korte afstand gevolgd door België. Verre weg het laagst is deze waarde in Italië, namelijk slechts ongeveer 40 % van die in Nederland. Wordt de produktiewaarde verminderd met de waarde van de geleverde grondstoffen en diensten en van de afschrijvingen dan resteert de netto-toegevoegde waarde tegen factor-kosten. We zien dat deze netto-toegevoegde waarde per manjaar in Nederland, België en Denemarken dicht bij elkaar ligt. Ook in dit op-

zicht neemt Italië de laagste plaats in, maar het verschil met de andere landen is wel veel minder geworden.

De laatste regel van tabel 2 geeft de inkomenspariteit van de landbouw weer. Deze wordt berekend door de bruto toegevoegde waarde van de landbouw uitgedrukt als percentage van het bruto nationale inkomen te delen door het percentage van de beroepsbevolking dat in de landbouw werkzaam is. In vier landen (n.l. Nederland, België, Denemarken en Engeland) komt deze pariteit uit op ongeveer 1, wat dus betekent dat het inkomen dat in de landbouw per manjaar wordt verdiend ongeveer gelijk is aan datgene wat buiten de landbouw kan worden verdiend. De situatie in de landbouw in West-Duitsland is in dit opzicht het slechtst; het inkomen in de landbouw bedraagt hier nog geen tweederde deel van het gemiddelde inkomen in de hele economie. In Italië is dit beduidend meer. Hierbij moet natuurlijk wel worden bedacht dat het nationale inkomen per hoofd van de beroepsbevolking in West-Duitsland veel hoger is dan in Italië, zodat het inkomen per manjaar in de West-Duitse landbouw hoger is dan in Italië. Bovendien wordt de situatie in West-Duitsland sterk in ongunstige zin beïnvloed doordat vooral in het zuiden en westen van dit land zeer veel kleine bedrijfjes voorkomen waarbij het gezin belangrijke inkomens elders heeft (Zuerwerbsbetriebe und Nebenerwerbsbetriebe). Deze bedrijfjes vragen wel vrij veel arbeid, doordat de mechanisatiegraad niet hoog is maar deze arbeid wordt hoofdzakelijk door de vrouw en/of de kinderen geleverd. De man werkt dan in de industrie.

Voorts zijn in Nederland, België, Denemarken en vooral Engeland de investeringen per man in de landbouw veel hoger dan in andere sectoren. Dit betekent dat bij een inkomenspariteit van 1 het arbeidsinkomen per man in de landbouw toch lager is dan het gemiddelde per land omdat immers meer nodig is voor de beloning van het geïnvesteerde kapitaal. Hoe in dit opzicht de situatie in Frankrijk, Italië en West-Duitsland is was niet te achterhalen.

DE LANDBOUW-POLITIEKE MAATREGELEN

Algemeen

Bij de bespreking van de politieke maatregelen op landbouwgebied zal de situatie in Polen afzonderlijk worden gezien, aangezien de situatie hier grondig afwijkt van die in West Europa. In de periode van na de tweede wereldoorlog hebben de overheden in alle Europese landen een zeer actieve landbouwpolitiek gevoerd. Sterk generaliserend kan worden gesteld dat er een aantal tijdvakken zijn waarin de doeleinden die de diverse overheden voor ogen stonden verschillend zijn.

Gedurende de periode tot het einde van de Koreaanse crisis (1945-1953) was het beleid in alle landen voornamelijk gericht op verhoging van de produktie en bescherming van de consument door middel van distributie en later van het hanteren van maximumprijzen. In de tweede periode van 1953 tot ongeveer 1963 heeft in de meeste landen de verbetering van het inkomen in de agrarische sector voorop gestaan. Als middelen hiervoor werd vooral aangevoerd het subsidiëren van de eindprodukten (garantieprijzen) en soms ook van produktiemiddelen (kunstmest, brandstof, bestrijdingsmiddelen).

In de jaren die volgden (1963 tot ongeveer 1967) is de periode geweest waarin een vermindering van het aantal bedrijven in de landbouw sterk de aandacht kreeg van de verschillende overheden. De uittocht uit de landbouw was in bijna alle landen al veel eerder begonnen, maar tot aan het midden van de zestiger jaren werd dit proces nauwelijks begeleid, laat staan gestimuleerd door de regeringen. Hierna is daarin duidelijk verandering gekomen, men zag vrij plotse-ling een veel positievere benadering tegenover deze beroepsverandering ontstaan, ook bij de landbouworganisaties.

De vierde periode, dus de periode van ongeveer 1967 tot heden kunnen we de periode van de structurele en sociale politiek noemen. Het gaat hierbij om een heel scala van maatregelen die een blijvende verbetering van de landbouwstructuur beogen. Hierbij wordt vooral gedacht aan bedrijfsvergroting, bedrijfsverbetering, verbetering van de afzetstructuur en ook aan vergroting van de mobiliteit van arbeid

en grond, vervroegde pensionering van boeren, wettelijke verlenging van de pachtduur, etc. De laatste jaren is de milieubescherming ook een rol gaan spelen en het ziet er naar uit dat het in stand houden van speciale landbouwbedrijven ten behoeve van landschap, recreatie en natuur in de toekomst ook een rol zal gaan spelen.

We zien dus dat de doeleinden van de landbouwpolitiek zich na de tweede wereldoorlog sterk hebben gewijzigd. De fundamentele oorzaak hiervan is gelegen in het feit dat men van een situatie van tekorten in een overschotsituatie voor de belangrijke landbouwprodukten terecht kwam.

Beknopt overzicht van steunmaatregelen

Een schematisch overzicht van de steunmaatregelen die een regering aan de landbouw ten goede kan doen komen volgt hieronder.

Steunmaatregelen	A. Direct	1. Output	Prijzen verhogen (garantieprijzen, minimum prijzen, exportsubsidies, invoercontingenteringen, vraag vergroten, enz.)
		2. Input	<ul style="list-style-type: none"> a. Produktiemiddelen subsidiëren b. Investerings subsidiëren (o.a. via rentesubsidie, bouwkosten-subsidie)
		3. Directe inkomens-overdracht	<ul style="list-style-type: none"> a. Toeslagen per bedrijf b. Toeslagen per gebied c. Incidentele toeslagen (hulp bij rampen, bij valutawijzigingen, etc.
	B. Indirect	1. Onderzoek	
		2. Onderwijs	
		3. Voorlichting	
		4. Verbeteringen landbouw-structuur	<ul style="list-style-type: none"> a. Ruilverkavelingen, verbetering van waterhuishouding, ontsluiting, onttrekking van gronden aan de produktie, etc. b. Sociale hulp zoals vervroegde pensionering, uitkoop, bevordering lange termijnpacht, etc.

In het algemeen kan worden gesteld dat indirecte steunmaatregelen door alle landen reeds lang worden toegepast. In Nederland is de overheid na de grote landbouwcrisis van 1890 pas actief geworden op dit terrein. Zelfs had men hier toen een zekere achterstand op de andere landen van West Europa.

Deze vorm van steun ondervindt meestal weinig critiek en is ook niet specifiek voor de landbouw. Voor andere sectoren van het bedrijfsleven bestaan meestal dezelfde maatregelen, zij het vaak veel minder ingrijpend.

Voor de directe steunmaatregelen geldt dat tijdens de grote crisis van de jaren dertig in alle landen een ondersteuningsbeleid is tot stand gekomen. In West-Duitsland, een land met een grote invoerbehoefte, werd de invoer via een systeem van heffingen en invoerquota zodanig geregeld, dat de binnenlandse producenten een gegarandeerde prijs konden maken. In Frankrijk was een complete ordening van de markt voor granen al voor het verdrag van Rome van kracht. De totale in- en uitvoer was gemonopoliseerd door de overheid. Voor andere produkten was de marktordening minder compleet. Evenals Nederland hanteerde Frankrijk vooral ook het systeem van uitvoersubsidies, als compensatie voor de heffingen bij de invoer van grondstoffen. In Italië en België waren voor verschillende produkten richtprijssystemen en marktinterventies naast douanerechten vooral van belang. In Nederland kende men ook nog het systeem van directe subsidies (voor granen en zuivel) als zogenaamde 'deficiency payments'. Engeland had meer speciale bindingen met de andere landen van het Britse Gemenebest, die preferenties genoten op de Engelse markt. Voor andere landen werd vooral het systeem van invoerrechten en contingenteringen gehanteerd. Spanje en Zweden tenslotte hebben vooral ook het systeem van invoerheffingen en uitvoersubsidies gehanteerd en daarnaast ook sterk gestreefd naar alternatieve werkgelegenheid om arbeid uit de landbouw te doen afvloeien.

MAATREGELEN TER VERBETERING VAN DE LANDBOUWSTRUCTUUR

Frankrijk

Vooraf sedert 1960 is er in Frankrijk een intensieve overheidsbemoeding met de structuur van de landbouw.

Kort samengevat kent men drie manieren van interventie, namelijk:

1. Stichting van levensvatbare bedrijven via aan- en verkoop van gronden

Hiervoor zijn speciale organisaties opgericht, de zogenaamde SAFER (Société d'Amenagement Foncier et d'Etablissement Rural).

Deze organisatie koopt gronden op de vrije markt, richt deze zo goed mogelijk in voor de landbouw en verkoopt daarna weer.

Frankrijk kent nu 29 van deze SAFER's, die alle naamloze vennootschappen zijn, in handen van instanties met een min of meer ideëel doel. De verliezen komen voor rekening van de overheid maar de financiering is dus particulier. De aankopen bedragen nu ongeveer 100 000 ha per jaar, waarmee in totaal een gebied van ca. 200 000 ha kan worden gesaneerd. De werkwijze blijkt wel duur te zijn (tot f 8000,- per ha).

De SAFER's stoten op drie manieren hun gronden af. De minst voorkomende werkwijze is de aankoop van een bestaand bedrijf en dit na herstructureringen door opnieuw in te richten weer in zijn geheel te verkopen.

Verreweg het belangrijkste is dat de aangekochte grond na herstructurering wordt verkocht aan bestaande bedrijven die dus worden vergroot.

Tenslotte kunnen met aangekochte gronden ook geheel nieuwe bedrijven worden gesticht.

De laatste jaren zijn de SAFER's zich ook gaan richten op niet landbouwkundig gebied, zoals bij het toerisme, de aanleg van sportterreinen, etc. De grootste moeilijkheden liggen in het verkrijgen van genoeg fondsen voor alle activiteiten.

2. Het vrijmaken van gronden door het stimuleren van vervroegde pensionering en beroepsverandering

Hiervoor is een overheidsinstelling in het leven geroepen, de CNASEA (Centre National pour l'Aménagement des Structures des Exploitations Agricoles). Deze instelling beschikt over fondsen van de overheid om beroepsverandering en vervroegde bedrijfsbeëindiging door middel van pensionering mogelijk te maken. Vooral dit laatste is een groot succes geworden, in 10 jaar tijd hebben gemiddeld meer dan 40 000 bedrijfshoofden per jaar van deze regeling gebruik gemaakt. In totaal kwamen op deze manier 7 miljoen hectare beschikbaar. Bovendien bleek deze manier relatief goedkoop te zijn voor de overheid (gemiddeld slechts f 2500,- per bedrijfshoofd per jaar).

Van de mogelijkheid tot beroepsverandering wordt helaas veel minder gebruik gemaakt (slechts 10 000 bedrijfshoofden per jaar).

Dit komt vooral door het ontbreken van geschikte werkgelegenheid in de naaste omgeving.

3. De ruilverkaveling

Tenslotte is er nog de ruilverkaveling, die op het ogenblik een jaarlijkse uitgevoerde oppervlakte van 500 000 hectare beslaat. De kosten hiervan bedragen thans gemiddeld f 900,- per hectare, waarvan f 700,- voor rekening van de staat komt. Het meest spectaculaire effect van deze ingreep is de arbeidsbesparing. Ruilverkaveling is vooral uitgevoerd in streken waar grotere bedrijven voorkomen.

Engeland

In het Verenigd Koninkrijk is de situatie in de landbouw sterk verschillend met die in de andere landen van West Europa. Vooral qua bedrijfsgrootte is de situatie in Engeland relatief zeer gunstig. Opvallend is dat hier zonder overheidsingrijpen de gemiddelde bedrijfsgrootte nog sterk is gestegen waarbij in het bijzonder de grote bedrijven (met meer dan 200 ha) verder zijn gegroeid. Betere mechanisatiemogelijkheden en als gevolg hiervan een betere rentabiliteit, zijn

de belangrijkste motieven bij dit proces geweest. De laatste jaren wordt een verdere groei afgeremd doordat de grondprijzen in dit land zeer sterk stijgen. De enorme inflatie in dit land en de verwachte hogere prijzen voor landbouwprodukten in E.E.G.-verband maken dat ook niet agrariërs een toenemende belangstelling tonen voor aankoop van landbouwgronden

In 1967 werd de landbouwwet van kracht. Het doel hiervan is de samenvoeging van kleinere bedrijven tot grote (commercial farms). De wet kent hiervoor twee steunmaatregelen, namelijk:

1. Subsidie voor samenvoeging van bedrijven en voor bedrijfsvergroting. Hierbij kunnen 50 % van de kosten van herinrichting voor de overheid komen. Daarnaast kan ook nog een rentesubsidie worden verstrekt op leningen voor grondaankopen.
2. Steun voor boeren die hun bedrijf beëindigen in de vorm van een uitkering ineens of een jaarlijkse uitkering. Van deze regeling maken jaarlijks slechts 1500 bedrijven gebruik.

Deze beide regelingen kunnen alleen worden toegepast in die gevallen waarbij er een klein bedrijf bij is betrokken, dat wil zeggen, een bedrijfje met minder dan 1 manjaar arbeidsbezetting of met minder dan 20 hectare cultuurgrond in gebruik.

Zweden

Het belangrijkste kenmerk van de Zweedse landbouw van het laatste decennium is het op grote schaal uit productie nemen van landbouwgronden, vooral van natuurlijk grasland. De laatste 10 jaren is één derde deel van het landbouwareaal verdwenen en werden gemiddeld 10 000 bedrijven per jaar opgeheven. Belangrijke landbouwgebieden vindt men nu nog langs de kusten van de zee en de grote meren. Naast een stimulering van het uit productie nemen van landbouwgronden is bedrijfsvergroting een belangrijke doelstelling van de landbouwpolitiek.

De overheidssteun voor verbetering van de landbouwstructuur bestaat uit het geven van garanties voor leningen en uit subsidies. Garanties voor leningen kan men verkrijgen in de volgende gevallen:

- a. voor het verkrijgen van een boerderij;
- b. voor bedrijfsvergroting door grondaankoop;
- c. voor rationalisatiemaatregelen voor zover het levensvatbare bedrijven betreft.

Subsidies worden in het algemeen alleen verstrekt wanneer bedrijfsvergroting het doel is. Subsidie kan dan worden verleend voor vroegde pensionering, voor uitbreiding van voorlichtingsactiviteiten ten aanzien van rationalisatie en voor aankoop van gronden voor bedrijfsvergroting.

Verder wordt in Zweden door de overheid nog veel geld besteed aan de bevordering van de geografische- en de beroepsmobiliteit, maar deze gelden worden vaak niet rechtstreeks aan particulieren uitgekeerd.

Schaalvergroting en specialisatie staan voorop, waarbij nog als politieke doelstelling geldt dat de produktie niet beneden 80 % van de binnenlandse consumptie mag dalen. Deze laatste doelstelling wordt de laatste jaren steeds meer becritiseerd.

Verder gelden voor het noorden van het land nog speciale regelingen voor oudere boeren. Deze regelingen zijn aflopend, eventuele opvolgers krijgen dus niets.

Sinds kort is er een zeer sterk streven naar meer economische sociale en culturele gelijkheid, hierdoor neemt de planning per regio en per sector ook sterk toe. Volledige werkgelegenheid in het gehele land speelt hierbij een zeer belangrijke rol.

Bij het nemen van politieke maatregelen wordt gestreefd naar een grote mate van flexibiliteit, zodat men op veranderende situaties snel kan reageren. De toestand in de landbouw wordt hierdoor vaak moeilijker omdat de milieu-eisen steeds strenger worden en dientengevolge de produktiekosten snel stijgen.

Duitsland

In dit land ligt de nadruk thans sterk op de beroepsverandering. De overheid hanteert er twee programma's. Eén programma is gericht op verbetering van de bestaande bedrijven en daarnaast kent men een sociaal programma. Naast het zeer grote aantal nevenberoepsbedrijven

onderscheidt men in Duitsland drie soorten full-time bedrijven:

- a. levensvatbare bedrijven die reeds een voldoende groot inkomen voor de ondernemer opleveren. Dit type bedrijf kan praktisch alleen aanspraak maken op investeringssubsidies;
- b. bedrijven waar het bedrijfshoofd zich uit de landbouw gaat terugtrekken. In dit geval krijgen oudere bedrijfshoofden staatspensioen, jongere bedrijfshoofden kunnen aanspraak maken op financiële steun bij omscholing en het vinden van een werkkring buiten de landbouw;
- c. tenslotte is er nog de categorie bedrijven die een onvoldoende inkomen voor de ondernemer oplevert. Hier wordt beperkte investeringssteun gegeven, hetzij direct, hetzij via belastingfaciliteiten.

Naast deze maatregelen, die alleen gelden voor de 'echte' landbouwbedrijven, kent men nog een aantal aanvullende maatregelen:

1. Een bijdrage ineens voor oudere boeren (naast vervroegd staatspensioen) wanneer deze bereid zijn de grond over te dragen aan andere bedrijven.
2. Het bevorderen van lange termijn pacht door het verstrekken van bonussen.
3. Maatregelen die het overgaan van full-time naar part-time farming bevorderen.
4. Investeringshulp en belastingfaciliteiten voor industrieën die zich in agrarische gebieden willen vestigen.
5. Regionale financiële ondersteuning voor noodlijdende agrarische gebieden.

Ook in dit land worden de eisen ten aanzien van het milieu de laatste jaren steeds stringenter. Dit heeft tot gevolg dat enerzijds wordt overgegaan tot subsidiëring van de landbouw in gebieden die anders uit de produktie zouden zijn genomen, terwijl anderzijds de controle sterk toeneemt op de produktiemethoden in gebieden die voor de landbouw wel gunstige produktie-omstandigheden hebben.

In het algemeen is het op het ogenblik nog zo dat part-time farming een soort overgangstoestand is naar volledige beroepsverandering. De verwachting voor de toekomst is echter dat part-time farming op

veel bedrijven permanent zal zijn. Zeker is verder dat in de naaste toekomst een belangrijke oppervlakte cultuurgrond aan de landbouwproductie zal worden onttrokken.

Polen

De situatie in de landbouw in dit land wijkt sterk af van die in West Europa. Een belangrijk facet is dat ruim 15 % van de oppervlakte cultuurgrond door staatsbedrijven wordt ingenomen, ruim 1 % is in handen van coöperaties en 83 % behoort tot particuliere boerderijen. Bij deze laatste categorie komt het pachten van grond weinig voor.

Een kenmerkend verschil met West Europa is verder dat het aantal werkzame personen in de landbouw reeds sedert 1950 stabiel blijft, dit ondanks het feit dat belangrijke investeringen in de landbouw werden gedaan. De produktie per man en het inkomen per man zijn wel gestegen, maar blijven nog erg laag. In 1970 bedroeg het inkomen per man op particuliere bedrijven slechts f 3700,-; op de andere bedrijven was dit nog beduidend lager.

Reeds in een vroeg stadium heeft de Poolse overheid zich met de landbouwstructuur beziggehouden. Zo werd van 1918 tot 1939 van de totale oppervlakte cultuurgrond ruim 10 % opnieuw verkaveld (+ 2,7 mln. hectare).

In 1944 werd ruim 6 mln. hectare zonder schadeloosstelling onteigend en verkaveld tussen 815 000 bedrijven.

In de periode 1949-1956 werden veel boeren gedwongen tot collectivisatie, tegelijkertijd werd industrialisatie bevorderd. De gedwongen leveringen tegen vastgestelde (lage) prijzen resulteerden echter in een teruggang van de landbouwproductie zodat na 1957 de gedwongen coöperaties grotendeels weer verdwenen. Vraag en aanbod werden weer de belangrijkste factoren voor de allocatie van de produktie.

Tot 1960 bleef in Polen het aantal bedrijven met een areaal van 0,5 tot 15 ha stijgen, na 1960 neemt het aantal bedrijven af. Opvallend is hierbij dat de zeer kleine bedrijfjes in aantal blijven stijgen. De officiële politiek is nu dat men streeft naar het stichten van bedrijven met 8 ha cultuurgrond met een maximum van 20 ha. In sommige gebieden heeft men onder druk van moderne landbouwmethoden

dit maximum al opgevoerd tot 50 ha, maar hiertegen rijst toch veel verzet. Bedrijfsvergroting wordt zeer sterk belemmerd door een progressieve grondbelasting, naarmate een bedrijf meer grond heeft moet per ha meer grondbelasting worden betaald.

Men kent ook een uitkoopregeling voor oudere boeren en tevens zijn fondsen aanwezig waaruit gelden voor mechanisatie kunnen worden geput.

SAMENVATTING

Als follow-up van een internationale conferentie in Italië (1973) over herstructureringsvraagstukken in de landbouw is voor de landen van de uitgebreide E.E.G. en voor zover mogelijk voor Spanje, Zweden en Polen, een vergelijking gemaakt van een aantal structuurkenmerken van de landbouw in de huidige situatie. Aanvullend is een overzicht gegeven van de toegepaste landbouwpolitieke ondersteuningsmaatregelen in de verschillende landen.

Aanvankelijk werd het structuurbeleid in de landbouw gekenmerkt door vergroting van de produktie en verhoging van het inkomen. Het afgelopen decennium is de aandacht zich vooral gaan richten op het streven naar vermindering van het aantal bedrijven, de vergroting van de bedrijfsoppervlakte alsmede op de verbetering van de bedrijfsinrichting en de vergroting van de mobiliteit van arbeid en grond. De laatste jaren is ook de milieubescherming een rol gaan spelen.

Vastgesteld kan worden dat in alle landen maatregelen ter verbetering van de landbouwstructuur worden toegepast. De keuze en de omvang van de toe te passen maatregelen worden door de centrale overheden echter verschillend beoordeeld. Frankrijk streeft vooral naar de stichting van levensvatbare bedrijven via aan- en verkoop van gronden (SAFER's), terwijl ook het vrijmaken van gronden door stimulering van vervroegde pensionering en beroepsverandering evenals de uitvoering van ruilverkavelingswerken bijzondere aandacht krijgen. Grote bedragen worden voor deze maatregelen uitgetrokken.

In Duitsland wordt vooral veel nadruk gelegd op de beroepsverandering en op de verbetering van de bestaande bedrijven. Zweden ken-

merkt zich door maatregelen die het op grote schaal uit productie nemen van landbouwgronden bevorderen met daarnaast toepassing van overheidssteun voor de vergroting van de bedrijven.

In Engeland is de mate van overheidssteun tot nu toe van beperkte omvang geweest. Gelden staan ter beschikking voor de samenvoeging van kleine bedrijven tot grote (commercial farms).

In Polen, waar de situatie in de landbouw sterk verschilt met die in West Europa, blijkt het aantal kleine bedrijven nog steeds te stijgen. Gestreefd wordt naar de stichting van bedrijven met 8-20 ha cultuurgrond, terwijl fondsen aanwezig zijn voor de bevordering van de mechanisatie.

Vergelijking van de bedrijfsgrootte in de landbouw in 1961 toont aan dat in Engeland, Spanje, Frankrijk en Zweden de grootste bedrijven voorkomen, waarbij regionaal echter sterke verschillen zijn waar te nemen (fig. 1). Italië evenals het gebied langs de Rijn kenmerkt zich door een geringe gemiddelde bedrijfsgrootte. Alhoewel in alle landen in de periode 1962-1970 de oppervlakte cultuurgrond is afgenomen blijkt dat de gemiddelde bedrijfsgrootte sterk is toegenomen (tabel 1). Opmerkelijk hierbij is dat in Italië met een toch al geringe grootte van de bedrijven de toename relatief het geringst is, terwijl in Engeland juist het tegenovergestelde beeld is waar te nemen.

In Nederland en België, welke landen een tussenpositie innemen qua bedrijfsgroottestructuur, blijkt de landbouw zeer intensief te worden uitgeoefend, waarbij in vergelijking met de overige landen een relatief hoog inkomensniveau per man wordt behaald (tabel 2, fig. 2 en 3). Ook in dit opzicht moet de actuele situatie in Italië met uitzondering van enkele tuinbouwgebieden in het noorden en zuiden als zeer matig worden beschouwd. In Ierland, Engeland en regionaal in Frankrijk lijkt een verdergaande intensivering van het grondgebruik eveneens noodzakelijk ter verkrijging van een betere inkomenspariteit van de landbouw.

LITERATUUR

BUREAU VOOR DE STATISTIEK DER EUROPESE GEMEENSCHAPPEN (1968).

Basisenquête inzake de structuur van de landbouwbedrijven.

—— Basisstatistieken van de gemeenschap. Jaargangen 1967 tot en met 1971.

BIJKERK, C., 1973. Rural development in the Netherlands, Conferenza Internazionale sulla ristrutturazione Agricola te Pesaro.

COMMISSIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN, 1973. Aanpassing van het gemeenschappelijk landbouwbeleid.

HANF, C.H., 1973. Structural changes in Western German agriculture, Conferenza Internazionale sulla ristrutturazione Agricola te Pesaro.

MANTEUFFEL, R., 1973. Structural reforms in agriculture in Poland, Conferenza Internazionale sulla ristrutturazione Agricola te Pesaro.

MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VISSERIJ, 1972. Landbouwwereldnieuws, jaargang 27, nr 19.

O'CALLAGHAN, J.R., 1973. The influence of mechanization on agriculture restructuring, Conferenza Internazionale sulla ristrutturazione Agricola te Pesaro.

PETRINI, F., 1973. Structural reforms in Swedish agriculture, Conferenza Internazionale sulla ristrutturazione Agricola te Pesaro.

ROBILLIARD, M.G., 1973. Reforme des structures foncieres d'exploitations agricoles et societes d'amenagement foncier et d'etablissement rural (Safer) en France, Conferenza Internazionale sulla ristrutturazione Agricola te Pesaro.